

Н.О. Свинаренко,
кандидат історичних наук, доцент,
(м.Харків)

Л. Е.Добрунова,
кандидат історичних наук, доцент,
(м.Харків)

**Проблеми зросійщення навчально-виховного процесу в УРСР у
70-80-х рр. ХХ ст.**

Анотація. У статті дана характеристика процесу зросійщення у часи правління тодішнього першого секретаря ЦК Компартії України Володимира Щербицького у 1970-х – пер. пол. 1980-х рр. Важливими складовими її були відкриття в 1971 р. в Інституті мовознавства імені Олександра Потебні Академії наук Радянської України відділу російської мови, котрий повсюдно контролював процес зросійщення. Зазначено, що робота вчителів російської мови та літератури оцінювалася більше на 15% . Узагальнено, що сукупність усіх державних заходів у 70-80 -ті рр. призвела до найвищого рівня зросійщення українського народу.

Ключові слова: русифікація, український народ, Інститут мовознавства імені Олександра Потебні АН УРСР, російська мова.

Зросійщення на нашій українській землі – це процес тривалий, коріння його сягає століть. Як відомо, воно відбувалося довгий час через релігію, через вплив російської літератури та мови, згодом – через прямі зрозумілі державні заборони (типу Емського указу, Валуєвського циркуляру та ін.). В кожную історичну епоху знаходилися свої важелі контролю та насадження російських наративів на життя українців. У цій же роботі дана характеристика процесу зросійщення у часи правління тодішнього першого секретаря ЦК Компартії України Володимира Щербицького у 1970-х – першій половині 1980-х років.

Однією з найважливіших характеристик так званого «радянського зросійщення» було заснування в 1971 році в Інституті мовознавства імені Олександра Потебні Академії наук Радянської України відділу російської мови. У багатьох університетах функціонували кафедри російської мови. Зазначений відділ і кафедри продовжують працювати в Україні до сьогодні, що усуває потребу заснування якогось нового Інституту російської мови. За радянської епохи названий вище відділ виступав центром ідеологічного забезпечення процесів зросійщення українського населення і контролю за дотриманням норм засвоєваної українцями російської мови її нормативним стандартам.

Важливою датою історії русифікації українського народу є 11 листопада 1978 року, коли Міністерство освіти Української РСР видало директиву про «Удосконалення вивчення російської мови в загальноосвітніх школах республіки». 1970-ті роки – той період, коли русифікація стала найактивнішою, а її результати – дуже високими. На той час продовжував відбуватися масовий перехід шкіл і вишів на викладання російською мовою. Наслідки зросійщення були такими: кількість учнів, які вивчали українську мову, зменшилася до 49%, хоча українців у республіці було 73%.

Важливим етапом радянського етапу зросійщення слід також назвати матеріальне стимулювання вчителів російської мови. Зокрема, радянський уряд у 1980 роки, знайшов та запровадив матеріальні стимули заохочення вчителів російської мови – вони, на відміну від своїх колег, отримували більшу за розміром заробітну платню на 15%.

Учнів у школах повсюдно на перервах стимулювали розмовляти російською мовою, у сільській місцевості на час зимових свят здійснювали педагогічний контроль за учнями та наголошували на тому, що щедрувати, колядувати не можна. Бо на той час пріоритетним було інтернаціональне виховання, а російську мову презентували саме як мову міжнаціонального спілкування.

Через активне зросійщення відбувався занепад української культури: у

художній та науковій літературі, періодичних виданнях, театрі та кіно переважала російська мова. Україномовних книг, через які можна було виховувати україномовне покоління – у 1970-ті роки було лише 38%, у 80 роки – 21%; газет – з 80,9% стало 70,3% [1].

Процесу зросійщення також сприяла і тодішня демографічна політика СРСР: відбувалося в «велике переселення народів» (внаслідок закінчення та отримання дипломів і направлень на роботу, служби в збройних силах СРСР, одружень та переїздів) з 1970 р. по 1989 р. кількість українців у Росії зросла на 6%, а росіян – в Україні на 24% [2] .

У відповідь на постанову ЦК КПРС від 31 серпня 1978 року «Про дальше вдосконалення вивчення і викладання російської мови в союзних республіках» Міносвіти УРСР, Держплан УРСР, АН УРСР, Держкомвидав УРСР ухвалили низку заходів з організації виконання цієї постанови, заходи від 31 серпня 1978 року мали гриф «Цілком таємно», а постанова від 10 червня 1983 року – гриф «Не для преси» [1] . Ці факти яскраво засвідчують злочинний характер законів радянської влади, спрямовані на зросійщення українського народу.

Законотворча діяльність щодо зросійщення українців у СРСР в той період була досить активною. 10 червня 1983 року була ухвалена ще одна постанова ЦК Компартії України і Ради міністрів УРСР «Про організацію виконання в республіці постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 26 травня 1983 р. №473 «Про додаткові заходи по поліпшенню вивчення російської мови в загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах союзних республік». Обов'язкові для виконання заходи в цій постанові містили 30 пунктів, що мали на меті охопити російщенням всі ланки освітньої системи. Наведу лише деякі з них: «До кінця 1984 р. розробити рекомендації для вихователів дитячих садків і батьків по вивченню російської мови дітьми старшого шкільного віку» [2] .

«Розробити на 1 листопада 1983 р. для представлення Держпланові УРСР пропозиції по збільшенню щорічного прийому до аспірантури за фахом «Російська мова та література» і «Методика викладання російської мови та

літератури» до 25 осіб». Загалом, фактично за два десятиліття перед тим, як наша держава здобула незалежність, в її закладах вищої освіти було підготовлено цілу армію або російськомовних українців, або двомовних. Це і є поясненням того факту, що освітні заклади в більшості міст України, за винятком західних областей, не стали впродовж усіх років незалежності середовищами українськомовного виховання й спілкування, а досі лишаються двомовними.

Література:

1. Активна русифікація почалася в період застою: URL:

<https://gazeta.ua/articles/istoriya-movi/aktivna-rusifikaciya-pochalasya-v-period-zastoyu/803105>

2. Русифікацію України здійснювали під грифом «Цілком таємно». URL:

<https://www.radiosvoboda.org/a/30833701.html>